

**ПРЕДМЕТ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ У КОНТЕКСТІ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ****SUBJECT OF CRIMINOLOGY SCIENCE IN THE CONTEXT
OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR**

**Вавринчук М.П., к.політ.н., доцент,
Заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри права
Хмельницький національний університет**

**Пунда О.О., д.ю.н., доцент,
професор кафедри права
Хмельницький національний університет**

Стаття приділена питанням дослідження доктринальних аспектів розширення предмету кримінології у контексті російсько-української війни. Наголошено, що кримінологія становить систему знань соціально-юридичного та політичного характеру про злочинність та її прояви, причини й умови, а також діяльність у сфері профілактики та протидії кримінальним правопорушенням. Предмет кримінології утворюють чотири елементи: злочинність, причини та умови злочинності, особа злочинця, запобігання злочинності. Підкреслено, що предмет може бути представлений як поєднання загальної та особливої частини. Розширення предмету кримінології відповідає поступальному суспільному розвитку та прогресу соціальних і гуманітарних наук та реаліям соціально-політичної боротьби українського народу з російськими загарбниками. Російсько-українська війна обумовлює необхідність виокремлення в якості тематичних напрямів особливої частини кримінологічного дослідження кримінальних правопорушень у сфері миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також злочинів проти основ національної безпеки України. Йдеться про нагальність привертання уваги до питань поняття, ознак, генезису, детермінант та фонових явищ таких злочинів, як: планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни; порушення законів та звичаїв війни; виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників; колабораційна діяльність; пособництво державі-агресору; несанкціоноване поширення інформації про направлення та переміщення зброї, озброєння і бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану. Також на особливу увагу заслуговує міжнародний напрям у кримінологічній науці та увага до конвенційних злочинів, таких як екоцид та геноцид. Важливою частиною предмета кримінологічних досліджень виступає такий новий напрям у вітчизняних науках кримінального циклу, як порівняльна та міжнародна кримінологія.

Ключові слова: кримінологія, предмет кримінології, російсько-українська війна, геноцид, детермінанти злочинності, порівняльна кримінологія.

The paper is dedicated to issues on researching doctrinal aspects of spreading a subject of Criminology Science in the context of the Russian-Ukrainian war. There is stressed, Criminology is a system of knowledge of social-legal and politic character about crime and its manifestations, reasons and conditions, and activities in the field of the prevention and counteraction of criminal offences. Four components are included in the subject of Criminology. They are crime, reasons and conditions of the crime, a person of the criminal, and prevention of the crime. There is outlined, the subject can be represented as a composition of general and specific parts. Spreading of the subject of Criminology corresponds with progressive social development and progress of social and humanitarian sciences, and reality of the social and politic struggle of the Ukrainian people with the Russian invaders. The Russian-Ukrainian war causes a necessity of selection of criminal offences in the field of the peace, humanity safety, international legal order, and crimes against the foundations of national security of Ukraine as certain thematic directions of the specific part of the Criminology Science. We are talking about urgency of focusing attention on the issue of the concept, features, genesis, determinants, and background of such crimes as planning, preparation, unleashing and conducting an aggressive war; violation of the laws and customs of war; justification, recognizing as legitimate, denial of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and glorification of its participants; collaborative activities; assistance to the aggressor state; unauthorized dissemination of information about the sending and movement of weapons, armaments and military supplies to Ukraine, the movement, movement or deployment of the Armed Forces of Ukraine or other military formations formed in accordance with the laws of Ukraine, committed under conditions of war or a state of emergency. However, it is necessary to pay especial attention to international direction in Criminology Science and to crimes, provided by Conventions, such as ecocide and genocide. Such a new direction in domestic sciences of criminal cycle as Comparative Criminology is a significant part of the subject of criminology researches.

Key words: criminology, subject of Criminology, the Russian-Ukrainian war, genocide, determinants of crime, Comparative Criminology.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Кримінологія – це соціально-юридична наукова дисципліна, яка вивчає злочинність, їх причини, фонові явища, наслідки та способи запобігання. Кримінологія базується на міждисциплінарному підході, використовуючи елементи права, соціології, психології, статистики та інших галузей знань. Підкреслимо, що кримінологія має винятково практичне значення. Кримінологічні знання лягають в основу розробки державної політики з протидії злочинності, а також для планування та впровадження окремих програм з профілактики злочинів. Вона також використовується для аналізу ефективності системи правосуддя та програм реабілітації осіб які вчинили кримінальні правопорушення. Одними з ключових теоретичних проблем кримінології як науки є її сутність

і місце в системі інших юридичних та суспільних наук, а також її предмет. Ці питання належать до кола традиційних і «вічних», оскільки навряд чи на них можна буде дати остаточну відповідь. Дискусії щодо сутності кримінології та її співвідношення з іншими суспільними та природничими науками тривають уже понад століття. Неоднозначно в науці вирішується і питання про предметне поле кримінології та його складові елементи, зокрема про можливість розширення цього поля за рахунок охоплення нових, ще не вивчених явищ [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які опирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким приділена стаття. Теоретичні проблеми сутності кримінології та її предмета аналізувало чимало українських учених, зокрема, Денисов С. Ф., Тимчук О. Л.

[2], Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. [3], Головкин Б. М. [4], Ескридж К., Бутирський А. [5], Закалюк А. П. [6], Пузиревський М. В. [7], Джужа О. М. [8], Нікітіна Ю. В. [9], Кріцак І. В. [10], Михайленко П. П., Кулик О. Г. [11], Рущенко І. П. [12] та ін. Проте, чимало аспектів проблематики залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, актуальною є систематизація наявних теоретико-методологічних підходів до місця кримінології в системі наук та особливостей її предмета.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження доктринальних аспектів розширення предмету кримінології у контексті російсько-української війни.

Вклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кримінологія вивчає поведінку злочинців, мотиви їхніх дій, а також фактори, що впливають на їхню схильність до протиправної поведінки. Кримінологія є комплексною наукою в тому сенсі, що об'єкти її вивчення відносяться до якісно різних рівнів соціальної реальності – це людина, соціальна група, суспільство загалом. У цьому сенсі її об'єкт збігається з об'єктом пізнання інших соціальних наук, саме тому в кримінології можуть застосовуватися методи політології, психології, історії, соціології та соціальної психології.

Б. М. Головкин наголошує, що кримінологія становить систему знань про злочинність та її прояви, а також діяльність у сфері протидії злочинності. Змістом кримінологічної науки є дослідження й оцінка злочинності, тенденцій і закономірностей її утворення, функціонування, розвитку, а також використання цих знань при розробці комплексу заходів та практичних рекомендацій щодо протидії злочинності [4]. Таким чином, кримінологія – це теоретико-прикладна наука про злочинність, закономірності її детермінації, прояву та запобігання. Наведене визначення лаконічно відображає сутність кримінології як науки, що досліджує специфічну сферу суспільних відносин [4]. Водночас, у літературних джерелах значного поширення набув підхід до визначення поняття кримінологічної науки шляхом вказування складових її предмета. Більшість учених вважає, із незначними варіаціями, що кримінологія – це комплексна соціолого-правова наука про закономірності злочинності та її проявів, формування особи злочинця та її злочинної поведінки, жертв злочинів, причини та умови злочинності й окремих злочинів, а також пов'язані зі злочинністю соціальні відхилення, форми і методи контролю над злочинністю, шляхи та засоби запобігання їй.

За характером об'єкта, предмета та застосовуваних методів кримінологія належить до розряду емпіричних наук. Кримінологія вивчає не право чи законодавство, а діяльність людей та соціальних спільнот (що особливо важливо для оцінки предмету кримінології в умовах російсько-української війни), тому вона не є суто правовою наукою. Варто наголосити, що кримінології притаманний і політичний контекст. Зрозуміло, що вона входить до дисциплін кримінального циклу, що мають спільну мету – розробку наукових основ діяльності боротьби зі злочинністю. Питання предмета наукового дослідження та методології кримінології неможливо розглядати «відірвано» від суспільно-політичної ситуації та реалій життя українського соціуму. Методологічні проблеми внутрішньо притаманні будь-якій науковій діяльності. Вони лежать в її основі як певні передумови, породжуються і мають бути вирішені в процесі пізнавальної діяльності. У кримінології й ступінь усвідомлення цих проблем, і їх реальна значущість для конкретних наукових досліджень були суттєво різними на різних етапах розвитку науки. На етапі накопичення та систематизації матеріалу такі проблеми якщо і не виключалися зовсім із процесу дослідження, то, принаймні, не усвідомлювалися як нагальні. Коли ж кримінологія переходить до етапу пояснення та передбачення, на якому вона, власне,

і виявляє себе зовні як предметне та соціально значуще явище, методологічні питання вже не можуть ігноруватися та набувають особливої актуальності.

Це зумовлено як логікою розвитку самої науки, потребою у науковому самопізнанні, так і суто практичними завданнями. Від оптимальності вибору напрямів кримінологічного дослідження, від обґрунтованості теоретичних положень залежить дієвість і застосовність практичних заходів, що рекомендуються наукою, і, в кінцевому рахунку, соціальна ефективність кримінології як науки.

Серед кримінологів панує думка, що предмет кримінології утворюють чотири елементи: злочинність, причини та умови злочинності, особа злочинця, запобігання злочинності. Втім, за словами А. П. Закалюка, межі предмета кримінології не є сталими. Вони змінюються відповідно до підвищення рівня розвитку науки, відкриття нових можливостей у справі боротьби зі злочинністю [6, с. 18]. Проте, обмежувати предмет науки лише ними, на його думку, було би помилковим. Розширення предмету кримінології та вихід за межі чотирьох класичних блоків (елементів) відповідає поступальному суспільному розвитку та прогресу соціальних і гуманітарних наук. Перспективним вбачається суттєве розширення предметного поля української кримінології завдяки аналізу широкого кола соціальних девіацій, криміногенних аспектів економіки та глобалізації, соціокультурних аспектів злочинності та протидії їй тощо [1].

Схожі міркування висловлюються й окремими українськими вченими, які значно розширюють предмет кримінології, порівняно із класичним підходом до нього [7, с. 175]. Деякі інші вітчизняні науковці до предмету кримінології відносили ще й жертву злочину та соціальні девації як фонові явища [2, с. 5]. Або, наприклад, Кріцак І. В. виділяє духовно-ціннісну концепцію праворозуміння як перспективу розвитку кримінологічної науки та обґрунтовує доцільність вибору нового наукового шляху кримінології [10]. А. П. Закалюк до предмету кримінології відносить власне злочинність як таку, злочини як її діяльнісні прояви, особу злочинця, детермінацію злочинності та її проявів, запобігання злочинності, а також методологію та методіку кримінологічних досліджень, кримінологічну інформацию, включно з історією кримінології; також до предмету цієї науки автор відносить так звані фонові явища (алкоголізм, наркоманія, порушення норм суспільної моралі, які сприяють вчиненню злочинів) та віктимологію [6, с. 20].

Важливе питання полягає в тому, чи є цей предмет кримінології незмінним і постійним або може змінюватися із часом під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Зрозуміло є стверджувальна відповідь на таке питання. Злочинність є протиприродним, аморальним, бездуховним, антикультурним соціальним явищем. Особливо яскраво це демонструє злочинна поведінка військово-політичного керівництва країни агресора, її дипломатичного корпусу, представників сфери пропаганди та рядових «виконавців» з числа російських військовослужбовців. Причому, злочинність так характеризується не лише за генезою, а й за результатами (наслідками), оскільки викликає культурну дезорганізацію громадського організму та яскраво демонструє соціальну деградацію всього російського соціуму інформаційне поля життя якого насичене ідеями завойовницької війни, імперського реваншизму та побутового шовінізму. Як свідчить історія, злочинність тієї чи іншої держави в конкретний період часу є відображенням, «дзеркалом» культури суспільства в певних просторово-часових умовах. Зрозуміло, що існує і зворотний зв'язок: культура та її складові у тому чи іншому суспільстві (спільноті) визначають особливості злочинності. Різні «культури» можуть або засуджувати злочинність та інші антисоціальні та асоціальні явища, або навпаки, сприяти їх розвитку, що супроводжується збільшенням показників

їхнього рівня та інтенсивності. Вже на початку російсько-української війни після звільнення українськими військами Київської області від російських військ у містах Буча, Ірпінь, Гостомель та в селах області були виявлені факти масових вбивств, тортур та звалтувань мирного населення, в тому числі дітей. Згодом факти катувань і вбивств українських громадян почали з'являтися майже в усіх містах, які були звільнені від російської окупації. Зокрема, у Чернігівській, Харківській та Херсонській областях. Управління Верховного комісара ООН з прав людини підтвердило 8317 фактів загибелі і 13479 поранення серед цивільного населення в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення росії [13]. Це дані організації з 24 лютого 2022 року по 26 лютого 2023 року є дуже приблизними та насправді не відображають реальний стан речей але самі по собі є красномовним підтвердженням масштабних злочинів вчинених військами окупантів. Таким чином, зміни в існуючому культурному просторі впливають на процеси криміналізації та декриміналізації, чим визначаються межі злочинного та законного. Саме ці процеси активно впливають на формування індивідуальної злочинної поведінки та мають знаходити своє відображення на рівні нових кримінологічних знань. Різноманітні «культурні» складові особистості пронизують кожен етап механізму індивідуальної протиправної поведінки. Вчинення громадянами росії багаточисельних кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також вчинення злочинів геноциду, особливо у частині примусової депортації дітей, що стало основою для видання Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт президента рф В. Путіна [14], а також випадки державної зради та колабораційної діяльності окремих громадян України, демонструє необхідність виокремлення як міжнародного напрямку в кримінологічній науці так і особливої уваги до злочинності у сфері миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та злочинів проти основ національної безпеки України.

Зазначені обставини обумовили доповнення кримінального законодавства чисельними нормами спрямованими на урегулювання питання притягнення до кримінальної відповідальності за низку злочинів, які раніше не були відомі вітчизняній правовій системі. Мова йде про ст. ст. 111⁻¹ Колабораційна діяльність (доповнено КК України Законом України № 2108-IX від 03.03.2022 р), 111⁻² Пособництво державі-агресору (доповнено КК України Законом України № 2108-IX від 03.03.2022 р.), 114⁻² Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (доповнено КК України Законом України № 2160-IX від 24.03.2022; із змінами, внесеними згідно із Законом № 2178-IX від 01.04.2022 р.), 436⁻² Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (доповнено КК України Законом України № 2110-IX від 03.03.2022 р.) [15].

Так, питання необхідності виокремлення міжнародного напрямку в кримінологічній науці було висвітлено у монографії В. Ф. Антипенка [16]. Автором було доведено, що базуючись на традиційному науковому інструментарії, сформованому з урахуванням потреб національного кримінального права, кримінологія виявилась нездатною охопити своєю дослідницькою увагою глобальні фактори, що утворюють криміногенність у міжнародних взаємодіях. На підставі дослідження матеріалу міжнародно-правової антитерористичної спрямо-

ваності показано високий ступінь криміналізації міжнародного середовища та доведено існування особливого предмета та системи специфічних методів, що утворюють самостійний міжнародний напрям у кримінологічній науці [16].

Також в останні роки все активніше заявляє про себе такий новий напрям у вітчизняних науках кримінального циклу, як порівняльна кримінологія. Закономірності його появи та розвитку обумовлені як процесами глобалізації та інтернаціоналізації злочинності, так і встановленням суттєвих регіональних та національних відмінностей у кримінологічній обстановці та методах кримінально-правового впливу на конфліктні суспільні відносини. Порівняльна кримінологія – це галузь кримінологічної науки, яка вивчає кримінологічні явища, їх дослідження, стан та практику соціально-правового реагування на правопорушення у двох і більше країнах з метою оптимізації боротьби зі злочинністю та розвитку міжнародного співробітництва в цій сфері на основі компаративістського підходу. З одного боку, дедалі більшу увагу привертає проблема транснаціональної організованої злочинності, для якої немає кордонів, а характер і способи кримінальної діяльності мають більше схожих рис, ніж відмінностей. З іншого боку, навіть знайомство зі світовою кримінологічною статистикою переконує в наявності різких розбіжностей між показниками злочинності в різних державах. Відомо, що пояснення цих відмінностей, як і процесів інтеграції злочинності, вимагає спеціального дослідження, у результаті важливо отримати інформацію про ті важливі положення боротьби зі злочинністю, які оптимізують діяльність у цьому напрямі.

Висновки та пропозиції дослідження. Кримінологія є система знань соціально-юридичного та політичного характеру про злочинність та її прояви, її причини та умови, а також діяльність у сфері профілактики та протидії кримінальним правопорушенням. Предмет кримінології утворюють чотири елементи: злочинність, причини та умови злочинності, особа злочинця, запобігання злочинності. Предмет може бути представлений як поєднання загальної та особливої частини. Розширення предмету кримінології відповідає поступальному суспільному розвитку та прогресу соціальних і гуманітарних наук та реаліям соціально-політичної боротьби українського народу з російськими загарбниками. Російсько-українська війна обумовлює необхідність виокремити в якості окремих тематичних напрямків особливої частини кримінологічного дослідження кримінальні правопорушення у сфері миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та злочинів проти основ національної безпеки України. Мова йде про необхідність привертати увагу питанням поняття, ознак, генезису, детермінант та фонових явищ таких злочинів як: планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни; порушення законів та звичаїв війни; виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників; колабораційна діяльність; пособництво державі-агресору несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану. Також на особливу увагу заслуговує міжнародний напрям у кримінологічній науці та увага до конвенційних злочинів таких як екоцид та геноцид. Важливою частиною предмета кримінологічних досліджень виступає такий новий напрямок у вітчизняних науках кримінального циклу, як порівняльна кримінологія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисов, С. Ф. Тимчук О.Л. Деякі аспекти сутності та предмета кримінології як науки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 151–159.
2. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 295 с.

3. Антипенко В. Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму: монографія. О. : Фенікс, 2011. 317 с.
4. Головкін Б. М. Поняття, предмет, система кримінології та її завдання на сучасному етапі розвитку. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 59–68.
5. Ескрідж К., Бутирський А. Розвиток кримінології як науки: міждисциплінарний підхід. *Право України*. 2019. № 9. С. 215–226.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. : Кн.1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Ін Юре, 2007. 424 с.
7. Кримінологічний словник-довідник / авт.-упоряд.: С. Ф. Денисов, М. В. Пузиревський. Чернігів : Десна Поліграф, 2019. 392 с.
8. Кримінологія : навч.-метод. посіб. / О. М. Джужа [та ін.]; Національна академія внутрішніх справ України. - К. : Атіка, 2003. 400 с.
9. Кримінологія : підручник / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.
10. Крицак, І. В. Духовно-ціннісна концепція праворозуміння як перспектива розвитку кримінології. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 2. С. 112–119. DOI: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.357>. (дата звернення 25.06.2023 р.)
11. Курс кримінології. Загальна частина : підручник : у 2-х кн. : Кн. 1./ О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
12. Рущенко І. П. Соціологія злочинності – нова галузь вітчизняної соціології. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 10. С. 277–284.
13. В ООН підтвердили 8317 фактів загибелі цивільних через війну росії проти України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-ukraina-zahybli-tsyvilni/32326609.html>. (дата звернення 25.06.2023 р.)
14. У Міжнародному кримінальному суді видали ордер на арешт Путіна. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/03/17/7158195/>. (дата звернення 25.06.2023 р.)
15. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Верховна Рада України*. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (дата звернення 25.06.2023 р.)
16. Антипенко В. Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму : монографія. О. : Фенікс, 2011. 317 с.